

FAZAKAS ZOLTÁN JÓZSEF

A történeti magyar magánjog térképe Grosschmid Béni közjogi gondolatai nyomán

The Map of Historical Hungarian Private Law Based on Béni Grosschmid's Public Law Thoughts

Abstract: One of the peculiarities of Hungary's legal history is that its legal system was determined by the dominant role of historical law until the mid-20th century. Hungary did not have a constitution of the charter type as the basis of the legal hierarchy until 1949, and did not have a Civil Code, the fundamental act of the civil law, until 1959. The picture is further clouded by the fact that a constitutional system adopted under the rule of law had to wait until 1989, formally until 2012, likewise the Civil Code until 2013. However, this did not mean that Hungarian law was „unwritten” law, quite the contrary. Hungarian law was characterised by a multiplicity of sometimes particular rules with medieval or post-medieval roots, situated at different levels of the legal hierarchy, with a prominent role for customary law. In addition to these, of course, the laws enacted by the legislature played an increasingly important role in Hungary, which was founded on the foundation of equality of rights established on the basis of the constitutional revolution of 1848, until the communist takeover and the era of private law without private property. This diversity made the historical Hungarian private law distinctive, which was taught and cultivated to a high practical and theoretical standard, and in which one of the greatest Hungarian jurists of the 19th and 20th centuries, Béni Grosschmid, judge, lawyer, university professor, academician, royal court councillor, played a prominent role. His ideas and the private law system approach he outlined are still valid today and can serve as a guideline and basis of *lege artis* practice.

Keywords: private law, Hungary, constitutionality, particularism, equality of rights, civil law, sources of law, historical Hungarian private law, *lege artis*

1. Bevezető gondolatok és alkotmánytörténeti kontextus

A II. József uralkodása idején megindult nemzetállami ébredés¹ Magyarországon több mint hat évtized elteltével érte el alkotmánytörténeti csúcsát a korszellemnek megfelelő unitárius állam alapjainak letételét jelentő 1848. évi áprilisi alaptörvények szentesítésével.² A modern magyar állam kiépítésének ekkor több feltétele volt.

1 MIKÓ Imre: *Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika*, Minerva, Kolozsvár, 1944, 9–20.

2 Az V. Ferdinánd király (ur.: 1830–1848) által 1848. április 11-én szentesített 31. törvénycikkből álló törvénycsomag = *Corpus Juris Hungarici – Magyar Törvénytar – 1836–1868. évi törvény-cikkek*, Franklin Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1896, 215–255.

Államszervezeti kérdésként jelentkezett a partikuláris, középkori és rendi eredetű széttagoltság megszüntetése, elsősorban a közigazgatás újraszabályozásával³ és a magyar korona országainak egységesítésével,⁴ míg a személyek oldalán alapvetően az állampolgári jogegyenlőség kérdése – illetve abból fakadóan a nemzetiségi kérdés megjelenése és annak valamennyi kihívása⁵ – volt azonosítható. A feltételek összetettek és egymásra hatók voltak, amelyeket illetően a magánjogra összpontosítva azt szükséges kiemelni, hogy a törvényhozás elkötelezett volt a rendi nemesi szabadságjogok kiterjesztése mellett, amelyek szükségképpen egy új magánjogi rendszer alapjait jelenthették.

A magyar törvényhozás korabeli alapállása akként foglalható össze, hogy a rendi értelemben értett magyar nemesi nemzet tagjainak, azaz a *populus* jogainak⁶ kiterjesztését szorgalmazta a feudális kiváltságok eltörlésével⁷ a politikai jogokból kizárt *plebs* irányába, amelytől egy egységes és a jogegyenlőség alapján álló jog megteremtését várták.⁸ Magyarországon mindezeknek megfelelően – jogi és politikai értelemben – a cél jogegyenlőségen alapuló korszerű demokratikus társadalom kiépítése volt a törvénytől függetlenül egymás mellé rendelt népek belső viszonyaiból fakadó többnemzetiségű állam által adott kihívások kezelésével.⁹

Az 1848. évi áprilisi alaptörvényekkel megalkotott új alkotmányos berendezkedés kiindulópontja a liberális reformellenzék fenti jogkiterjesztésén alapuló jogegyenlőség tétele volt.¹⁰ Az 1848. évi áprilisi alaptörvények így a polgári átalakulás fundamentumaként felszámolták a rendiséget, eltörlték az úrbéri viszonyokat, bevezették a közteherviselést, a népképviselői rendszert, tehát a legfontosabb jogok kodifikációja által¹¹ a fent idézett politikai program tényleges tartalmát és jogi elismerést nyert, a magyar állam alkotmányos monarchiává alakult.¹² A közjogi eredmények egyenes következményeként¹³ az Országgyűlés – és az első felelős kormány – az 1848. évi XV. törvénycikk 1. §-ában tehát megalapozottan tehetett ígéretet a magánjogi kodifikációra, kijelentve, hogy „A ministerium az ösiség teljes és tökéletes eltörlésének alapján a polgári törvénykönyvet ki fogja dolgozni, és ezen törvénykönyv javaslatát a legközelebbi országgyűlés

3 SCHLETT István: *A politikai gondolkodás története Magyarországon 1.*, Századvég Kiadó, Budapest, 2009, 523–573.

4 SZABÓ Béla: *A magyar korona országainak státuszjogi és monarchiai állása a Pragmatica Sanctio szerint*, Schmid Ferencz és Busch, Pozsony, 1848, 97–109.

5 EÖTVÖS József: *A nemzetiségi kérdés*, Révai Testvérek Irodalom Intézet R.-t., Budapest, 1903, 22–23.

6 TIMON Ákos: *Magyar Alkotmány- és jogtörténet különös tekintettel a nyugati államok jogfejlődésére*, Hornyánszky Viktor cs. és kir. udvari könyvnyomdája, Budapest, 1903, 552–554.

7 ECKHART Ferenc: *Magyarország története*, Káldor Könyvkiadóvállalat, Budapest, 1935, 242–244.

8 GYURGYÁK János: *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszme és nacionalizmus története*, Osiris Kiadó, Budapest, 2007, 21–23.

9 LACKÓ Mihály: *Széchenyi és Kossuth vitája*, Gondolat Kiadó, Budapest, 1977, 200–202.

10 SCHLETT: *i. m.*, 491–505, 546–548.

11 CSIZMADIA Andor: *Az állampolgári jogegyenlőség, a földesúr-jobbágy viszony felszámolása és a szabadságjogok a forradalom és a szabadságharc alatt = Magyar állam- és jogtörténet*, szerk. CSIZMADIA Andor, Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., Budapest, 1998, 295–297.

12 SÓLYOM László: *Az Alkotmány emberi jogi generálklauzulájához vezető út = Documenta – Alkotmányjog*, SÓLYOM László, HVG–ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2019, 508–510.

13 SZLADITS Károly: *A magyar magánjog vázlatja*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1933, 9–15.

elibe terjesztendi”. Az ígéret nem csak közjogi alapokon nyugodott, hanem az szervesen illeszkedett az európai jogfejlődés általános irányvonalába, a magánjogi kodifikációs törekvések egyetemes európai fejlődéstörténetébe is.¹⁴

Az 1848 szeptemberétől eszkalálódó és hamarosan szabadságharcba torkolló események, a nemzetközi helyzet alakulása, majd a világsi fegyverletétel¹⁵ a fenti ígéret teljesítését – ekkor még előre nem látott módon mintegy 165 évre – elhalasztotta. A magánjogi kódex megalkotásának történeti távlatokban is hosszú késedelmén nem változtat az, hogy a neoabszolutista birodalmi kormány Magyarországon és Erdélyben hatályba léptette az Osztrák Polgári törvénykönyvet, illetve a XX. század derekán elfogadásra került az 1959. évi IV. törvény a Magyar Népköztársaság Polgári törvénykönyvéről. A fenti megállapítás bizonyítására elegendő megjegyezni azt a tényt, hogy az oktrojált módon hatályba léptetett Osztrák Polgári törvénykönyvet Magyarországon már 1861-ben visszavonták,¹⁶ igaz, Erdélyben 1940-ig, Dél-Erdélyben pedig 1943-ig hatályban maradt,¹⁷ míg az 1959. évi kódex megalkotása – a szovjet megszállásból fakadóan – a jogállami keretek és legitimáció hiányában szenvedett.¹⁸

Mint ismeretes, az 1848–49. évi szabadságharc kudarcát követően a magyar politikai elit és törvényhozás homlokterébe a nemzetiségi kihívás megoldása és az Ausztriával való közjogi viszony rendezése került.¹⁹ E kérdéseket kiindulópontként az 1861. évi Országgyűlésen Deák Ferenc elvi éllel rögzítette, emellett hangsúlyozta a lehető legszélesebb körű szabadság biztosítását is a teljes jogegyenlőség elve alapján.²⁰ Az 1865/68. évi Országgyűlés – az 1861. évvel azonos alapon állva²¹ – végül a kiegyezéssel megoldotta a legjelentősebbnek ítélt közjogi kérdéseket, és az alkotmányos megegyezés jelképes betetőzéseként I. Ferenc József apostoli magyar királlyá koronázásával²² létrejöhett az Osztrák–Magyar Monarchia mint nagyhatalom.²³

A kiegyezés a reformkor tényleges lezárásaként értékelhető,²⁴ és kellő alapot biztosított a modern unitárius állam megteremtésére. A kiegyezést követő időszak magánjogi kontextusban – különösen a rendiség utolsó maradványainak eltörlésével és az állampolgári jogegyenlőség rögzítésével – az 1848. évi kodifikációs ígéret teljesítésének

14 VERESS Emőd: *Fejezetek a magyar magánjogi kodifikáció történetéből. Európai kitekintéssel*, Forum Iuris Könyvkiadó, Kolozsvár, 2022, 23–35, 41–49, 85.

15 ECKHART: *i. m.*, 267–276.

16 SZLADITS: *i. m.*, 15–17.

17 VERESS: *i. m.*, 85, 89–96, 141–162, 189–204.

18 VERESS: *i. m.*, 133–134.

19 HERMANN Róbert: *A magyar emigráció tervei Magyarország és szomszédjai jövőjéről, 1849–1867 = Megosztó kompromisszum – Az 1867. évi kiegyezés 150 év távlatából*, szerk. HERMANN Róbert – LIGETI Dávid, Országház Könyvkiadó, Budapest, 2018, 94–95.

20 MIKÓ: *i. m.*, 89–92.

21 CIEGER András: *A közös ügyek rendszere = Megosztó kompromisszum – Az 1867. évi kiegyezés 150 év távlatából*, szerk. HERMANN Róbert – LIGETI Dávid, Országház Könyvkiadó, Budapest, 2018, 132–134.

22 GERŐ András: *Ferenc József és a magyarok*, Habsburg Történeti Intézet, Budapest, 2016, 9–12, 177–186.

23 SZENTE Zoltán: *Kormányzás a dualizmus korában*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 2011, 191–194.

24 SCHLETT István: *Eötvös József*, Gondolat Kiadó, Budapest, 1987, 230.

kedvező körülményeit jelenthette.²⁵ Az a történelmi tény, hogy a polgári törvénykönyv megalkotására ekkor mégsem került ekkor sor, ezért különös magyarázatra szorul, amelynek egyszerre voltak közjogi és magánjogi indokai. Közjogi oldalról a magánjogi kodifikáció ellen hatott Magyarország kettős monarchián belüli hatalmi pozíciójának megőrzésére és megerősítésére irányuló államcélja²⁶ mellett az államszervezési oldalon megoldásra váró közigazgatás újraszabályozásának kérdése,²⁷ valamint a nemzetiségek föderalisztikus igényeinek együttese, a hosszas viták után elfogadott 1868. évi XLIV. törvény a nemzetiségi egyenjogúságról ambivalenciája, elutasítotttsága és ezáltal végrehajtásának korlátozottsága.²⁸ E kérdések és kihívások összessége, majd a dinamikus nacionalizmus fokozottá válása²⁹ a magyar törvényhozást és politikai életet a közjogi jogalkotásra ösztönözték, azaz az Országgyűlést a magyar államcélok biztosítása és hatékony érvényesítésének elsődlegessége hatotta át, miközben az állampolgári jogegyenlőség változatlanul a középpontban állt,³⁰ érvényesült az államönkontrollja és a szabadságjogok bírói jogvédelme.³¹ A közjogi hatásoktól részben függetlenül, részben azokkal korrelálva a magánjogi kodifikáció törvényhozási tárgyalását más okok is késleltették. Ezek közül emelendő ki a szokásjogi hagyomány ereje, történelmi öröksége, annak rugalmasságába vetett hit a kodifikáció vélelmezett merevségével szemben, valamint a külföldi idegen mintákkal – különösen az Osztrák Polgári törvénykönyvvel – szembeni ellenérzések együttese, amelyekről széles körű tudományos és politikai vita is kialakult.³² Az általános kodifikáció szükségességéről folytatott viták ellenére természetesen egyes magánjogi részterületekről külön jogszabályok elfogadásra kerültek,³³ valamint készültek tervezetek a polgári törvénykönyv részei vagy akár teljessége tárgyában is.³⁴ A fenti vita, illetve a közjogi jogalkotás dominanciája, így a magánjogi kodifikáció háttérbe szorulása szoros összefüggésben állt a magyar organikus jogfejlődéssel, és alapvetően rokonítható, megfeleltethető a reformkorban zajlott és ütköztetett, gróf Széchenyi István és Kossuth Lajos nevéhez kötött álláspontok közötti szembenállással is. Mint ismeretes, a XIX. század első évtizedeiben gróf Széchenyi István műveiben is részletesen kifejtett modernizációs programja a korszerű gazdasági viszonyok, illetve abból fakadóan egy megújított jog megerősítését, megalkotását szorgalmazta a közjogi kérdések, az alkotmányjogi berendezkedés alapjainak

25 VERESS: *i. m.*, 96–97.

26 SZENTE: *i. m.*, 194–198.

27 PÁL Judit: *A közigazgatás helyzete a kiegyezéskor. A közigazgatás átszervezése a dualizmus első évtizedében. A székek megszüntetése és az új vármegyék megszervezése = Székelyföld története III. kötet.* szerk. BÁRDI Nándor, PÁL Judit, Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Erdélyi Múzeum-Egyesület – Haáz Rezső Múzeum, Budapest–Kolozsvár–Székelyudvarhely, 2016, 38–52.

28 GYURGYÁK: *i. m.*, 92–101.

29 ABLONCZY Balázs: *Ismeretlen Trianon*, Jaffa Kiadó, Budapest, 2020, 20–21.

30 NAGY Ernő: *Magyarország közjoga (Államjog)*, Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T. Kiadása, Budapest, 1907, 157–161.

31 SÓLYOM: *i. m.*, 510–513.

32 VERESS: *i. m.*, 96–109.

33 VÉKÁS Lajos: *Fejezetek a magyar magánjogtudomány történetéből*, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2019, 31–33.

34 VERESS: *i. m.*, 96–97, 109–112.

a szükséges ideig való érintetlensége mellett.³⁵ A „legnagyobb magyar” reformelképzeletének lényege e körben röviden akként foglalható össze, hogy amennyiben a középkori, rendi jellegű magánjog intézményeit felváltja a jogegyenlőségen alapuló modern polgári jog, az szükségképpen kiteljesíti a szabadságot, így a gazdasági szabadságot is, amelynek anyagi eredményei – a demokrácia kiszélesítésével – magától értetődően vezetnek el a megfelelő közjogi átalakuláshoz.³⁶ Széchenyi István gróf tehát a modern állam megteremtésének útját a magánjogi kérdések fókuszpontba helyezésével kívánta megvalósítani – ellentétben Kossuth Lajossal, az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc későbbi vezéralakjával – azon tétéle alapján, amelynek közmondásos megfogalmazása szerint előbb gazdaggá és azt követően kell szabaddá tenni a népet.³⁷ A két államférfi szellemi örökségének és álláspontjai egyik utóhatásaként tehát sem a kiegyezési korban, sem pedig később a magyar polgári törvénykönyv nem készült el. A Széchenyi István programjának sorrendiségét fordítottan valló Kossuth Lajos egyfajta örökségként a közjogi kérdések háttérbe szorították a magánjogi tárgyú jogalkotást, így a hagyományos történeti magyar magánjog tovább élt egészen az 1959. évi IV. törvény hatálybalépéséig.

2. A történeti magyar magánjog térképe – Grosschmid Béni nyomán

2.1. A történeti magyar magánjogi térkép vizsgálatának indokoltsága alkotmányjogi és jogelméleti megközelítésben

A polgári törvénykönyv tárgyát képező kodifikáció fentiekben röviden ismertett elmaradásából fakadóan a magyar magánjog, hasonlóan az alkotmányhoz, a történeti jog alapján állt a korban. E körülmények, és különösen a közjogi jogalkotás túlsúlyának hatása alól a XIX–XX. század egyik legnagyobb és jelenkorra is ható jogtudósa,³⁸ Grosschmid Béni sem vonhatta ki magát, és – pontosan Ausztriával összevetve – keserédesen, valamint némi humorral meg is jegyezte, hogy „*Nagy mester ez az osztrák, gondolom. Mi itthon csináljuk a nagy közjogi görögfüstöket, ő meg ez alatt szép csendesen olvaszt. Kimél nyelvet, szokásokat, mégis osztrákosít. Ez az, amihez az új Magyarország nem ért.*”³⁹

A közjog és a magánjog sajátos viszonyával tehát a nagyszerű jogtudósnak foglalkoznia kellett, és azt az 1905-ben kiadott nagy ívű, az Athenaeum gondozásában

35 VÉCSEY Tamás: *A magyar magánjog Széchenyi hatása alatt = Emlékkönyv Széchenyi István születésének a 200 éves évfordulója alkalmából*, szerk. HORVÁTH Pál, EÖTVÖS Loránd Tudományegyetem, Budapest, 1991, 9.

36 *Uo.*, 9–21.

37 HORVÁTH Pál: *Élő hagyományaink a jelenkor tükrében* = *Emlékkönyv Széchenyi István születésének a 200 éves évfordulója alkalmából*, szerk. HORVÁTH Pál, EÖTVÖS Loránd Tudományegyetem, Budapest, 1991. 61–62.

38 VÉKÁS: *Fejezetek...*, i. m., 10, 31–33, 48–49, 63.

39 GROSSCHMID Béni: *Magánjogi előadások. Jogszabálytan*, Athenaeum Irod. és Nyomdai R. T., Budapest, 1905, 843.

megjelent *Magánjogi előadások. Jogszabálytan* című, közel ezeroldalas művében tudományos alapossággal tárgyalta.⁴⁰ Találóaan jegyezte meg – a halálát követő nekrológok sorozatában – egyik kortársa, hogy e kötet tartalmában valójában alkotmányjogi értekezés, hiszen „*Jogának megalkotásakor azonban az állam még nem kerül kapcsolatba a magánosok konkrét cselekvéseivel, a jogforrások tana tehát tulajdonképpen a maga egészében az alkotmányjogba tartozik*”.⁴¹

Amennyiben elfogadjuk, hogy a jogforrások tana, a jogszabálytan az alkotmányjog területe, úgy a grosschmidi gondolatok olyan vezérfonallá válnak, amelyek segítségével feltárható lesz a korabeli magyar jogrendszer általános atlasza, amelyen belül pontosan és részletgazdagon megrajzolható a történeti magyar magánjog térképe is mind horizontális, mind vertikális értelemben. Másképpen megfogalmazva, Grosschmid Béni nyomán teljes képet kaphatunk a történeti alkotmány keretei között fennállt magyar jogrendszer egészéről mint egy atlaszról, és annak egyik központi területéről, amelyet magánjognak nevezünk. Akár a szélesebb nézőpontot – azaz a teljes magyar jogrendszert – tesszük a vizsgálódás alapjává, akár a szűkebb értelemben vett magánjogi részt, a grosschmidi rendszer központi elemeként, kulcsfogalmaként a kútfőt mint alkotmányjogi fogalmat találjuk annak absztrakt, minden jogterületre érvényes alap-tételeként, „*[...] amelyekből a jogszabály létezését közvetlenül megtudjuk. Melyek tanúsítják, mutatják, hogy igenis ez vagy az fennálló jog. Mondhatjuk, hogy jogforrások azon jelenségek, melyekben a jogszabály tétele megtestesül.*”⁴²

A kútfő fogalmának valamennyi jogterületre igaz rögzítésével Grosschmid Béni valójában a fennálló jog feltárásának, megismerésének fontosságára hívja fel a figyelmet, amely mind a jogalkalmazás, mind a jogkövetés szempontjából magától értetődő jelentőséggel bír, és amely végső soron függetleníthető a kodifikáció kérdésétől. Az tagadhatatlan, hogy kodifikáció hiányában különös nehézségekkel szembesült, szembesülhetett, illetve szembesül a jelenben is a jogkereső, illetve a jogalkalmazó fél, ugyanakkor a grosschmidi absztrakció napjaink felgyorsult világában is iránymutató lehet, ahol éppen a jogalkotás eredményeinek tömegessége okozhat nehézségeket, tájékozódási bizonytalanságokat. Következésképpen Grosschmid munkásságának eredményei, módszertanának alkalmazása nemcsak a történeti magyar magánjogban való eligazodás iránytűje, hanem vizsgálata, gondolatai és okfejtései jelenkori aktualitással is bírnak, és napjaink jogértelmezését is szolgálhatják. E körben elsősorban a tudományos alapossággal elvégzett csoportosítás mellett azon örök érvényű megállapítások sokaságát szükséges kiemelni, amelyek bölcsessége, pontos dogmatikai levezetései, továbbá a józan ész által diktált elemzése és kikezdhethetetlen logikai következtetései a jelen életviszonyaira és jogi problémáinak megoldásaira is alkalmasak, illetve érvelési kapaszkodókat is nyújthatnak.

A kútfő általános fogalmával Grosschmid Béni alapvetően a magánjog területén való eligazodást kívánja szolgálni, azoknak a biztos sarokpontoknak a rögzítését, amelyek a fentebb feltárt nehézségek egyenes következményeként váltak elkerülhetlenné, szükségszerűvé. Grosschmid Béni e körben jogi realista álláspontot vallva

40 VÉKÁS: *Fejezetek...*, i. m., 32.

41 BÖLÖNY JÓZSEF: *Grosschmid Béni mint közjogász*, Magyar Közigazgatás, 1938/48, 1–2.

42 GROSSCHMID: i. m., 51.

lényegében azt jelentette ki, hogy különösen a magánjog területén a *iura novit curia* elv egy összetett jogszabályi környezetben nemcsak fenntarthatatlan, hanem az valójában nem is elvárható, mi több, *de facto* lehetetlen: „[...] hiszen a jog s különösen a magánjog nehéz dolog. S főleg az alsó bíróságoktól tulajdonképpen nem is lehet azt követelni, hogy ők a magánjogban egészen járatosak legyenek. Mert hiszen az teljes lehetetlenség. Hiszen már csak arra is évek kellenek, hosszú évek s azokon át való tapasztalat, hogy a magánjogi törvényeknek s egyéb jogszabályoknak úgyszólván csak a külső összefüggésében valaki tájékozva legyen. [...] Tudniillik a törvény is az ő rendszerében olyasféle valami a megismerés szempontjából, mint valami nagyváros, amelynek meg vannak az ő taposott utcái. S például, ha valaki, akinek kötelessége Budapest fővárosát ismerni, nem tudja azt, hogy merre van a Lánchíd, [...] ez már nyilvánvaló járatlanság. Holott ellenben, ha nem tudom valami zug-utcát, valahol az Isten háta mögött nem ismer. S épen így van ez a jogban is.”⁴³

Grosschmid Béni fent idézett gondolatmenete egyenesen a jogi ontológia⁴⁴ és a jogi episztemológia,⁴⁵ azaz a jog felismerése, azonosítása, meghatározása, a jogi tudás mibenlétének feltárása területére vezetne át, azonban ő további jogelméleti fejtegetések helyett *ars iuris* megközelítést alkalmaz. Grosschmid Béni, miközben elismeri azt, hogy a magánjog a maga teljességében talán nem is megismerhető, mégsem negatív következtetést és egy pesszimista realizmus eredményét vonja le, ellenkezőleg. A „járatlanság” helyett a „jártasságára” ösztönöz, célja – és egyben Grosschmid Béni elvárása – a jogászai hivatásrendektől a valós mesterségbeli tudás alapjainak letétele,⁴⁶ azok számonkérése oly módon, hogy megadja a magánjog területén való eligazodás biztos kapaszkodóit, amelyek megalapozzák a kútfőkből fakadó jog magas szintű *lege artis* művelését. A grosschmid-i cél tehát egyértelmű: a szükséges és elengedhetetlen mértékű jogelméleti, filozófiai fejtegetések alapjain a magánjogi kútfők formai és tartalmi rögzítése, csoportosítása, rendszerezése annak érdekében, hogy azok megfelelő tájékozódási pontokká váljanak az összetett életviszonyokból fakadó kihívások megválaszolásához, illetve magához a válaszok alapjait nyújtó kútfők felleléséhez. Grosschmid Béni valójában ezzel a módszerrel új alapokra helyezi a *iura novit curia* ősi elvét azzal, hogy a magánjog rendszerének alapjait jelentő kútfők elméleti és tartalmi fundamentumait rögzíti, és azoknak a feltétlen ismeretét várja el, kéri számon mint egy térkép égtájtait, szélességi és hosszúsági köreit. A fenti módon rögzített pontok és keretek meghatározott irányjelzőkké válnak levezetéseiben, amelyek segítségével a többi, immáron tételes, ágazati, illetve réteg kútfő az általános módszertan szerint felrajzolt magánjogi térképen – mint kis utcák finom és egyedileg is megnevezett hálózata – azonosíthatóvá, tartalma és lényege feltárhatóvá válik. Másképpen megfogalmazva a grosschmid-i gondolatmenetet, azok a „jártasság” főútvonalait nevesítik annak érdekében, hogy a „járatlanságból” fakadó bizonytalanságok, tévedések, eltévedések mindenki számára elkerülhetővé váljanak, miközben a legkisebb utcák is kellő magabiztossággal

43 *Uo.*, 534.

44 SZABÓ Miklós: *Jogi ontológia avagy: „Mi a jog?” = Jogbölcséleti előadások*, szerk. SZABÓ Miklós, Bíbor Kiadó, Miskolc, 1998, 5–26.

45 SZABÓ Miklós: *Jogi episztemológia avagy: „Hogyan ismerhet meg a jog?” = Jogbölcséleti előadások*, szerk. SZABÓ Miklós, Bíbor Kiadó, Miskolc, 1998, 27–50.

46 SZABÓ Miklós: *Ars iuris. A jogdogmatika alapjai*, Bíbor Kiadó, Miskolc, 2005, 27–28.

megtalálhatóvá válnak. Grosschmid Béni gondolatmenete a jogászi hivatásrendeken túlmutat, az általa megrajzolt vonalak, iránymutatások a jog feltárása mellett az általános jogismeret által a jogkövetést is szolgálják, elfogadva, hogy a jog ismerete nélkül a jogkövetés nem csak nehézségekbe ütközik, hanem az jogvitákat generál, szükségképpen terhelve a közigazgatást és az igazságszolgáltatást is.

Nem kétséges, hogy a történeti magyar magánjog rendszere formailag, alakilag lényegesen eltér a XXI. században hatályos jogszabályi környezettől és ismert jogforrási hierarchiától, amely azonban a fent nevesített grosschmid-i irányjelzőket mégsem teszi meghaladottá, ellenkezőleg. A magánjog területén a jelenben tapasztalt jogszabályi sokaságban napjainkban is szükség van hasonló térképre, amelynek megalkotása – adott esetben Grosschmid Béni nyomán – megoldásra váró feladatként jelentkezik, elvégre különösen a keresztülfekvő jogágak, a komplex jogterületek, a jogszabályok száma, az életviszonyok felgyorsulása és összetettsége bizonytalanságokkal terheli a jogalkalmazást, a jogkeresést és így a jogkövetést. Egy ilyen térkép megalkotása tehát annak ellenére indokolt, hogy látszólag a bizonytalanságok feloldására rendelkezésre áll egy pontosan meghatározott jogforrási hierarchia, valamint a szokásjog *quasi* eltűnt, és a rendi eredetű partikularitás sem lelhető ma már fel. E körülmények okán – bár tagadhatatlanul egyszerűsödött a magánjog rendszerébe tartozó elemek azonosítása – mégis a „jártasság” – „járatlanság” Grosschmid Béni által helyesen azonosított problematikája nem csak kétséget kizáróan van jelen, hanem a bizonytalanság még hatványozottabban jelentkezik. Másképpen megfogalmazva, bár napjaink térképei részletgazdagabbá váltak, de a milliméterekre lebontott és megjelenített utakon, az információk sokaságában könnyebben elsiklunk az egyes buktatók felett, nem vesszük észre a megjelenített, de a részletesség okán beolvadó szegélyeket, kockaköveket. A jogrendszer ilyen összetettségét máig tartó érvényességgel Grosschmid Béni rendkívül szemléletes módon világítja meg, kijelentve: „[...] a jognak minden egyes porczikája úgyszólván ismét csak jog, épen úgy, valamiként a tükörnek minden legkisebb darabkája ismét csak tükör, s nemkülönbben a bornak, föltéve hogy az valódi szöllőnedv, minden egyes csöppje ismét csak bor”.⁴⁷

Következésképpen a történeti magyar magánjog térképéhez Grosschmid Béni által készített kapaszkodók – a kútfők tartalmi és logikai elemzése – a napjaink jogi útvesztőiben való eligazodást szolgálják, e tapasztalatok, eredmények, útbaigazítások tehát egyszerre egy múltbeli, illetve egy jelenkori magyar magánjogi térkép vertikális és horizontális alapjait teremtik meg, amely élővé teszi magánjogi hagyományainkat és örökségünket.

2.2. A történeti magyar magánjog térképe

Grosschmid Béni a magyar jog, pontosabban a magyar magánjog kútfői közül valóban a jogforrási hierarchiát követve tíz elemet azonosít, nevezetesen a törvényt, a rendeletet, a jogszokást, Werbőczy Hármaskönyvét, a döntvényt, az országbírói értekezletet, a statútumot, a kiváltságlevelet, az abszolút osztrák hatalomnak hazánkban érvényben maradt jogalkotó intézkedéseit, illetve egyes egyházi jogi szabályok magánjogi

47 GROSSCHMID: *i. m.*, 126.

erejét és azok alkalmazását.⁴⁸ A felsorolás elemeit Grosschmid különböző módokon osztályozza⁴⁹ didaktikai, jogforrástani, illetve egyéb általános és különös szempontok szerint, amely csoportosítás kellő alapokat biztosít a kútfők későbbi beazonosításához, rendszerbeli helyének rögzítéséhez. Az osztályozás módszertana kritikai észrevételek mellett hívja fel a figyelmet arra, hogy pusztán alaki szempontú csoportosítások nem elegendők a teljes rendszer áttekintéséhez, elvégre a kútfők között szép számmal vannak partikuláris, kiegészítő, vendég vagy éppen elavult kútfők is.⁵⁰ Másképpen megfogalmazva – különösen a fentiekben felvázoltak szerint bekövetkezett alkotmányos átalakulás következtében valósággá vált jogegyenlőség tétel, a kiegyezés, továbbá a törvényhozás korabeli eredményei – a grosschmid-i felsorolás pillanatfelvételnéppént rögzített, hiszen a kútfők nem statikusak, „[...] a világ változik s ezzel a jog is”.⁵¹

Az állandó változás ténye és a kútfők léte első olvasatra látszólag ellentmondásban állnak egymással, és így okafogyottá, feleslegessé tennék az elemzést, ellehetetlenítve a „jártasság” céljának elérését és annak későbbi számonkérését. Grosschmid Béni megoldása, helyesebben felismerése e körben azonban a látszólagos ellentmondást sikerrel oldja fel azzal, hogy megállapítja a legmagasabb rendű kútfők tartalmi állandóit, azaz a kútfők alakisága dinamikája mellett anyagi értelemben vett statikáját. A legmagasabb rendű kútfők szabályozási tárgyukat tekintve ugyanis a magánjog legfontosabb axiómáit, tételeit tartalmazzák, amely által meghatározzák a térkép formáit, rendszerét, és azokat biztos vonalakkal alkotják meg. Fenntartva e körben Grosschmid Béni korábban idézett városhasonlatát⁵² és térképmetaforáját, az égtájakat, szélességi és hosszúsági köröket, valójában a város földrajzi adottságait akként azonosíthatjuk, hogy ezek a kútfők „[...] azok a kútfők, amelyek kútfői rendszerünk ma fennálló tételei szerint az ő szabályalkotó működésükben újra meg újra megnyilatkozhatnak, amíg a világegyetem mai rendje fennáll. Kútfők, mert beírják a kútfői rendszerben előírt általános elvi kellekeket”. Ezek a kútfők tehát az általános városkép statikus elemei, földrajzi adottságai, míg a városkép szükségképpen változásait az általános fejlődésből fakadó újabb jogalkotás mellett a kivételes helyzetek eredményeként a jogrendszerbe beépített – olykor idegen – testek jelentik, amelyeket Grosschmid Béni üstökösnek nevez, ilyennek tekintve az elavult kútfőt, mint a „Letűnt jogrendnek a múltból átnyúló maradványa”.⁵³ Ezen utóbbi kútfők együttesen – továbbra is fenntartva a térkép és város együttes hasonlatát – a város múltjának, jelenének, akár elszenvedett ostromának vagy éppen jövőbeni terveinek építményei vagy torzóí, megnyitásra vagy éppen felszámolásra váró utcái, terei, lebontásra ítélt vagy védetté nyilvánított épületei. A kútfők által meghatározott térben él a magánjog, és testesül meg egyedi jogviszonyokkal, válik térképből várossá, országá, valósággá.

A Grosschmid Béni által azonosított kútfők hierarchikus rendjében a törvény tölt be vezető szerepet, amelyet többféleképpen értelmez, nevezetesen: „Jelenti először is a

48 Uo., 54–55.

49 Uo., 60.

50 Uo., 60–63.

51 Uo., 63.

52 Grosschmid Béni e körben művében csillagászati hasonlatokat alkalmaz.

53 Uo., 63–64.

legnagyobb általánosságban azt, hogy szabály. S ezért beszélünk a *physika*, a természet törvényeiről. Jelenti másodsor a jogszabályt, [...] Jelenti harmadszor a legfőbb állami akaratot, tekintet nélkül ennek tartalmára – értve azt, hogy foglal-e egyáltalán magában jogszabályt avagy sem.”⁵⁴ A grosschmidi törvényfogalom értelmezése tehát a fentebb felvázoltak szerint igazolja a földrajzi hasonlatokat, azokat erősíti. A törvény mint kútfő tehát lehet állandó, statikus, megváltozhatatlan elem, és változó, dinamikus, alakítható, építhető része a jogrendszernek az állandó keretek között meghatározott módon, különösen *lex specialis* – *lex generalis* viszonyrendszerben. Grosschmid Béni az évszázados magyar törvényhozási eredményeket, különösen az 1848. évi alkotmányos alapokat elemzi, vizsgálja, von le belőle következtetéseket a törvényhozás tárgyait, folyamatát illetően, lényegében véve valamennyi jogágra kiterjedően felvázolva az egész akkori magyar jog *corpusát*.⁵⁵ A törvény mint kútfő elemzése, alkotmányjogi tartalmának feltárása, valamennyi jogágra kiterjedő széles, tudományos igényű vizsgálatának célja Grosschmid Béni által túlmutat a leíró jellegen, az sajátos célt szolgál. Az egész vizsgálat központi eleme, célja valójában visszamutat a „jártasság” fent idézett elvárására, amelynek jogforrási alapját – az egész művet átható módon és többször visszatérő – az 1869. évi IV. törvénycikk a birói hatalom gyakorlásáról 19. §-ában leli fel, amely szerint „A bíró a törvények, a törvény alapján keletkezett s kihirdetett rendeletek s a törvényerejű szokás szerint tartozik eljárni és itélni”, és amely jogszabályhely valójában az elsődleges, legmagasabb rendű kútfők – alapvetően a városképhaszonlat szerinti földrajzi adottságok, széles, évszázados járt utak körét – írja körül.⁵⁶ A törvényhozás tárgyait, illetve a törvények egymás közötti viszonyrendszerét illetően jegyezhető meg továbbá Grosschmid Béni alaptörvényekről vallott álláspontja, amely szervesen illeszkedik a kor alkotmányjogi felfogásába. A grosschmidi elemzés e körben rámutat arra, hogy a történeti magyar alkotmány hatálya alatt a törvények közötti hierarchia és az alaptörvényi minőség – különösen a minősített többség eseteivel elfogadott különös törvények előnye, magasabbrendűsége – nem értelmezhető, valójában az formailag legfeljebb csak az 1868. évi XXX. törvénycikk – a Magyarország, s Horvát, Szlavon és Dalmátországok közt fenforgott közjogi kérdések kiegyenlítése iránt létrejött egyezmény becikkelyezéséről, azaz a horvát–magyar kiegyezés – esetében értelmezhető.⁵⁷ Ez utóbbi jogszabály által megteremtett horvát autonómia a magyar magánjogi térkép tekintetében egyebekben külön jelentőséggel bír, elvégre az lehetőséget teremtett külön horvátországi magánjogi jogalkotásra.

Grosschmid Béni a kútfők közül másodikként a rendeletet határozta meg, amely „[...] alkotmányjogunk szelleméből kifolyólag is nem tulajdonképeni, hanem legfeljebb túrt jogi kútfő a magánjogunk terén”.⁵⁸ Grosschmid Béni tehát a rendelet kútfői minőségét bár elismeri, de azt túrtként azonosítja, nem tekinti valós, hanem sokkal inkább közvetített jogalkotói aktusnak, azaz álláspontja a klasszikus végrehajtási jellegű szemlélettel

54 *Uo.*, 71.

55 *Uo.*, 64–125.

56 *Uo.*, 100.

57 *Uo.*, 97–98.

58 *Uo.*, 125.

és felfogással rokon.⁵⁹ Annak ellenére, hogy Grosschmid Béni rendelettel kapcsolatos okfejtései napjaink alkotmányos környezetében már nem feltétlenül állnak helyt, de a tételes alkotmányjogi elemzés ismertetésétől több gondolata ma is különös figyelmet érdemel. Grosschmid Béni a fentebb ismertetettek szerint a magánjog természetes kút-főinek elsődlegesen a törvényt tekintette – jogalkotói oldalról elemezve a kérdést –, míg a történeti jogfejlődés oldaláról a szokásjog szerepét hangsúlyozta. Ennek megfelelően a rendeletek szerepét – a magánjog által megtestesített jogok és kötelezettségek kiemelt tárgyi súlyára is figyelemmel – helyesen túrtként azonosította. Mind alkotmányjogi, mind jogelméleti, mind pedig magánjogi értelemben ezért érdemes e körben vallott tanítását kiemelni, amely szerint „*A ministerek felelősségérzete, és többféle egyéb akár-miként megjelölendő körülmények, mondjuk tehát a tisztább alkotmányjogi fogalmak, vagy mondjuk az alkotmányos gépezetnek teljesebb, bevezetebb, szabályszerűbb működése, nemkülönben az az állandó és folytonos ellenőrzés, amely nemcsak a törvényhozó testület, hanem egyéb orgánumok, mint különösen a közvélemény legfőbb tolmácsa, a sajtó, részéről minden nyilvános működést és ténykedést száz meg száz, de sőt nagytíz nélkül mondhatjuk, ezer meg ezer árgusszettel kísér, mindezen körülmények mondom kizárják azt, hogy a magyar miniszter, vagy bárki más hazánkban arra gondoljon, hogy rendeletek által magánjogot alkosson. Megtörténik azonban, hogy a miniszter egyes jogintézményeknek a szabályozására a törvényhozás részéről felhatalmazást kap, amikor is [...] annak kútfői hatálya nem is vonható kétségbe. Arról azután, vajon az ország alkotmányos érdekei szempontjából az ily felhatalmazások osztogatása kívánatos-e és mennyiben, én nekem azon tárgynál fogva, amelynek előadásával foglalkozom, nem szükséges sokat beszélnem. Egyenesen a magánjogra vonatkozással ily felhatalmazásokat a törvényhozás úgy sem igen szokott adni.*”⁶⁰ A tanítás ma is megfontolandó gondolatmenetet tartalmaz mind a miniszteri felelősség, mind a közvélemény, a társadalom szerepét illetően, amelyek együttesen arra vezetnek, hogy a magánjogi jogalkotás kiemelt jelentőségű kérdéseket szabályoz, és ezért azokat kizárólag a jogforrási hierarchia legmagasabb szintjén lehet és érdemes eszközölni. Az idézett alapvetésben foglaltak nem csak garanciális jelentőséggel bírnak, hanem egyben fékeként állnak szemben egy alacsonyabb szintű, fragmentált, túltengő, adott esetben partikuláris, rideg és kazuisztikus magánjognak, amely alapokat a hatályos magyar Polgári törvénykönyv, a 2013. évi V. törvény is magáénak vall.⁶¹ A rendelet tehát kútfői minőségét illetően alakilag a jogforrási hierarchia miatt élvezi magánjogi *statusát*, amely túrt, anyagilag azonban csak akkor tekinthető a rendelet valós kútfőnek, ha tartalmi elemei szokássá, a szokás által szokásjoggá válnak, megszerezve annak tekintélyét a valódi kútfővé váláshoz.⁶²

A történeti magyar magánjog központi eleme Grosschmid Béni felfogásában is a jogszokás, amelynek elemzését idézett művében több mint háromszáz oldalon keresztül végzi el, szemléletesen bemutatva annak kapcsolatát a többi kútfővel, illetve

⁵⁹ *Uo.*, 125–126, 134, 173–183.

⁶⁰ *Uo.*, 134.

⁶¹ VÉKÁS Lajos: *A Ptk. társadalmi modellje = A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal*, szerk. VÉKÁS Lajos, GÁRDOS Péter, CompLex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2013, 18–25.

⁶² GROSSCHMID: *i. m.*, 129, 173, 175, 183.

a magyar állam különleges területi adottságai miatt fennálló partikuláris külön jogrendszerével.⁶³ A hosszas fejtegetés központi kérdése e körben a szokásjog-jogszokás fogalompár tételes elemzése, a köztük lévő különbség feltárása és ennek megfelelően a kútfői minőség rögzítése.⁶⁴ Grosschmid Béni jogszokás alatt valójában olyan jogszabályt ért, amely ténylegesen alkalmazásra kerül a gyakorlatban, függetlenül attól, hogy annak gyökere írott forrásban fellelhető-e vagy sem, és így nyer kútfői minőséget.⁶⁵ A szokásjog a grosschmid megközelítésben jogszokás mint normát hordozó forma, annak végső kerete, az ő szavaival: „*Tehát az a kérdés: egy-e a kettő: jogszokás és szokásjog. Erre immár válaszom tehát az, hogy tulajdonképpen a két kifejezés – jogszokás és szokásjog – egy és ugyanazon dologról beszél, [...] a két kifejezőmód tulajdonképpen más és más oldalról szemléli ugyanazt a dolgot, [...] és pedig jogszokás magában véve a factuma, vagyis tényállása annak, ami a szokásjog. Vagyis más szóval, a jogszokás a ténybeli praemissa, amihez hozzájárulván a kútfői tétel, ami e kettőből keletkezik, ez a szokásjog. [...] hogy ha valamely helyen és időben valamely jogi tételt állandóan alkalmaznak, [...] erre azt mondhatjuk, hogy itt készen van a jogszokás, [...] a szokásjog lényegében felbontva három alkatelemből áll, tudniillik egyfelől a jogszokásból mint tényből, másfelől a kútfői tételnek, [...] a tényből, mint a tényleg alkalmazandó kútfői normából, amely utóbbinak szentesítő hozzájárulásából a tényhez keletkezik aztán maga az a tertium mint eredmény, amit szokásjognak nevezünk. [...] Vagyis meg lehet ekként tehát különböztetni csakugyan egymástól a jogszokást és a szokásjogot. Amaz, vagyis az előbbi a jogbeli tényleges gyakorlat önmagában véve mint factum. Emaz, vagyis az utóbbi, a factumnak mint az objectív jog alkatrészei egyik szülőjének az elismertsége, helyesebben ez elismertségnek az eredménye. Ekként tehát voltaképpen nem a szokásjog az, ami a kútfő, hanem a jogszokás.*”⁶⁶ A jogszokás mint magánjogi kútfő esetében Grosschmid Béni ismételten földrajzi hasonlat segítségét kéri, kiemelve a jogszokás tekintetében, „*hogy annak valódi szerepét jogunkban kellőképpen megvilágíthassam [...] én inkább csak fölvezetem önöket mintegy a hegycsúcsokra s onnét egy-két bepillantásra adok alkalmat, [...] hogy ha az ember fölmegy a hegyre, s onnét lenéz a völgybe, olyanokat lát meg, amit különben nem látna meg, s különben is a magánjog birodalmát úgy képzelhetjük magunknak, mint »Helvetia hótakart tetőinek« országát, ahol tetőt tetőről kell néznünk, nem pedig völgyet völgyből, miután az utóbbi módon úgy sem látunk semmit, tudniillik ez egyes völgyek aztán épen azok, amiken belől a részletes tájékozást Önöknek máshonnét kell kiegészíteniük [...]*”⁶⁷ A jogszokások tartalma feltárásának módszere tehát a fenti hasonlat nyomán igazi térbeli, mi több, időbeli utazást is jelent annak érdekében, hogy a vizsgálódó adott helyzetéből – ha tetszik, adott esetben partikuláris jogának otthont adó völgyéből – felkapaszkodhasson azokra a magaslatokra, amelyekről letekintve mind a völgyek finom hálózatát, mind a síkságok vidékeit, a peremterületeket együttesen látva ismerhesse meg azt az összetett rendszert, amely a valóságot térképet konvertálja, illetve fordítottan a térkép hálózatát térben láttatja. Grosschmid Béni e tárgyban a valóságban létező, a magánjogi térkép horizontális síkját jelentő partikularizmust illetően pedig külön is felhívja a figyelmet annak veszélyeire,

63 *Uo.*, 211–543.

64 *Uo.*, 211–235.

65 *Uo.*, 219.

66 *Uo.*, 224, 232–234.

67 *Uo.*, 212.

lényegében hitet téve annak maradványai felszámolása mellett azzal a tétellel, mely szerint „*A particuláris szokást illetőleg [...] állami rendünk egész szellemével ellenkezően a magánjogi egységnek vidékenkint való eldarabolása*”.⁶⁸ A fenti grosschmid út – amely hosszú íveken keresztül részletesen mutatja be a magyar állam területén egymás mellett élő, olykor egymással konkuráló jogszokásainak finom szövetét és hálózatát – végső soron minden esetben ugyanazon kiindulásponton, majd végállomásra vezet, fordul, nevezetesen a már idézett 1869. évi IV. törvénycikk 19. §-ára. Ebben az összefüggésben kijelenthető, hogy – a bírói működés középpontjában álló, az ítékezés alapkútfőit meghatározó és azok ismeretét elváró – fenti jogszabályhely grosschmid értelmezése, az abban foglalt magatartási és hivatásbeli mérce elvárása valójában a bírók személyén túlmutató. Grosschmid Béni a fentebb idézett invitáció címzett körébe a – „*fölvezetem önöket*” – kifejezéssel lényegében véve a teljes jogásztársadalmat beleérti, az általa megmutatott út a „jártasság” megszerzéséhez szükséges feltételként nevesített.

A történeti magyar magánjog kútfői közül Grosschmid Béni külön nevesítette Werbőczy István Hármaskönyvét, pontosan azonosítva annak jogi jellegét mint félbe maradt törvényjavaslatot.⁶⁹ A Hármaskönyv grosschmid, döntően jogtörténeti elemzésének⁷⁰ jelentőségét valójában az a megállapítása adja, amelynek lényege szerint a Tripartitum „*[...] a mai jogi alakulásoknak genetikai, tehát, mondjuk, szerves előzménye. Vagyis, ahol névszerint a mai institúciók némiképp olyasféle filiatioszerű leszármazást mutatnak a Hármaskönyvben szabályozott jogintézményekhez, valamiként a nemzedékek származnak egymástól.*”⁷¹ A Hármaskönyv tehát ebben az összefüggésben a jogértelmezés történeti módszere által a kútfők tartalmi értelme feltárásának eszköze különösen, öröklési jogi és családjogi vonalon, ahol a grosschmid korban egyes rendi jellegű, rendi gyökerű intézmények változatlanul az élő jog részét képezték. A fentebb röviden ismertetett alkotmányjogi kontextusra is figyelemmel ezen rendi gyökerű jogintézmények az államcélként is vallott modern unitárius állam és jogegyenlőség oldaláról tekintve ellentmondásokat, az államcélokat szétfeszítő eredmények veszélyét hordozták magukban. Ezeket a körülményeket Grosschmid Béni nem csak felismeri elemzésében, hanem azokat tökéletesen azonosítja, egyben a történeti magyar alkotmányfejlődéssel összhangban oldja fel. A grosschmid megoldás a jogegyenlőség kérdésének formai és tartalmi összefüggésein alapul, amely módszer napjainkban a megkülönböztetés alkotmányos kérdéseivel is párhuzamba állítható. Mindezeknek megfelelően Grosschmid Béni megkülönbözteti a szubjektív és az objektív jogegyenlőséget oly módon, hogy „*[...] subjectív jogegyenlőség az állampolgároknak úgynevezett törvény előtti és a személyes jogok szempontjából való egyenlősége. Ez az, ami a mai korszellem szempontjából, hogy úgy mondjam, feltétlenül kategorikus imperativus. [...] Objectív jogegyenlőség alatt pedig azt értem amit sokkal könnyebben határozhatni meg, ha az ellenkezőjét, vagyis az objektív jogegyenlőtlenséget teszszük meghatározás tárgyává. Tudniillik [...] például a nemesnek s honoratiornak más a családi vagyonyjoga, mint a földművesnek és a mesterembernek. Már ami az utóbbit illeti, ezt in thesi nem tartom olyan dolognak, ami a mai korszellembé ütköznék. [...] Ugyanis e vagyonyjogi*

68 Uo., 535.

69 Uo., 543.

70 Uo., 543–713.

71 Uo., 644.

*rendszerek egyike csak olyan, mint a másik. Már tudniillik az ember egyéni méltósága s szabadsága szempontjából. Amint tehát az egyikre nézve az egyik, épen úgy a másik osztályra nézve a másik rendszer nem lehet kisebbítő. Sőt tulajdonképen ez a jog eszméjének is jobban megfelel. Ugyanis a jognak feladata épen az lévén, hogy azt emelje szabálylá, amit maguk a viszonyok természetsszerűleg magukkal hoznak. [...] épen a demarkationális vonal az, aminek a megállapítása elemi nehézségekbe ütközik. Tekintve, hogy olyatén kasztszerű válaszvonalak az egyes társadalmi osztályok között ma már, úgy miként az előtt, nem léteznek. És azoknak fentartása és a jogintézmények alapjául vétele által való, hogy úgymondjam, továbbgalvanizálása nem is kívánatos.”*⁷² Grosschmid Béni megoldásában tehát a társadalmi különbségek valóságából és az ekkor még élő társadalmi osztályok külön hagyományaiból vonja le azon következtetését, amely szerint a Hármaskönyv, illetve a jogszokások által tovább élő különbségek alkotmányosan igazolhatók, mi több, azok adott esetben a tartalmi egyenlőség szempontjából helyeselhetők mindaddig, amíg a törvény előtti egyenlőség, a szabadság és a méltóság nem sérül. Következtetése napjainkban is helyeselhető, igaz, más kiindulóponton, de a hatályos magyar magánjog által kínált diszpozitív szabályozás is több lehetőséget ad a személyeknek a szabadságuk választáson alapuló kiteljesítésére, elegendő e körben utalni a házassági vagyoni jogban lévő alternatívákra, a jogi személyek tartalomalakítási szabadságára, a szerződési szabadság kérdéseire, illetve az öröklési jog területén a végintézkedés lehetőségeire.

Grosschmid Béni a magánjog következő kútfőjeként a döntvényt azonosítja és elemzi⁷³ annak ellenére, hogy az általa középpontba helyezett 1869. évi IV. törvény 19. §-a azt nem nevesíti akként. A kútfői minőség megállapítását, elismerését Grosschmid Béni két okra vezeti vissza, illetve bizonyítja, egyrészt arra, hogy a bírói döntvényt a Tripartitum ekként nevesíti és ezáltal a szokásjog részeként mégiscsak élvezhet kútfői rangot, másrészt abból az okból, hogy bár a bírónak nincs jogalkotó hatalma, de van tekintélye.⁷⁴ E tekintély, amelynek eredményeként az évszázadok során adott esetben a bírói döntésekben lévő és feltárt jogszokás a szokásjog részévé vált, és így külön jogot eredményezett a dualizmus korában törvényi elismerést nyert 1881. évi LIX. törvénycikk a polgári törvénykezési rendtartásról szóló 1868:LIV. törvénycikk módosítása tárgyában 4. §-a által. Az idézett jogszabályhely megteremtette a magyar királyi Curia elvi határozatai meghozatalának lehetőségét, amelyek így törvényből eredő valószínűsítő kútfők, hiszen „[...] az ítélő tanácsára nézve a Curiának kötelezőbb, mint a törvény. A mi olyaténképen valóság kategorikus parancs reánk s illetőleg valamelyikünkre nézve, hogy annak súlya alól a törvénynek ellenkező érzeménnyel való hivatkozás által sem térhetünk ki, az nyilván parancsolóbb számunkra, mint maga a törvény.”⁷⁵ A bírói döntvények szerepe, kiemelt jelentősége napjainkban sem kérdés, annak hangsúlyát a 2019. évi CXXVII. törvény 185. §-ával Magyarországon bevezetett úgynevezett korlátozott precedensrendszer még magasabb szintre emelte.

A grosschmid-i kútfők sorában következőként nevesített Országbírói Értekezlet elemzése, alkotmányjogi fejtegetései alapvetően a magyar magánjog történeti térképének

72 Uo., 704–705.

73 Uo., 713–838.

74 Uo., 764, 766–767, 780.

75 Uo., 780.

horizontális nézőpontját tartalmazza.⁷⁶ Grosschmid Béni az Országbírói Értekezlet munkásságának és kútfői minőségének elemzésekor a maga teljességében mutatja be azokat a folyamatokat és körülményeket, amelyek a XIX. században nem csak a magánjog területén, hanem általánosságban óriási kihívások elé állították a magyar államot. A területi széttagoltságot illetően e körben nem csak az alkotmányjogi kontextusnál fentebb nevesített, öröklött területi partikularizmust tekinti át, hanem keserűen vázolja fel a neoabszolutista kormányzat működését is e tekintetben. A középkori örökség és a neoabszolutista kormányzat magyar államra gyakorolt partikularista hatásait ugyan az államszervezeti reformok tompították és unitárius alapokra helyezték Magyarországot, a magyar magánjogot illetően azonban azt nem sikerült teljesen megszüntetni. Grosschmid Béni tehát az államterületen tovább élő partikularizmus kérdését összetetten kezeli, és realisan látja azt, hogy bár a közigazgatás újraszabályozásával komoly előrelépések történtek, az egységes magánjog kora több okból is várta magára. A grosschmid megállapítások lényege valójában abban foglalható össze, hogy a középkori eredetű magánjogi fragmentáltság fennmaradása, illetve a neoabszolutizmus oktrojált magánjogi intézkedései nem tűnhettek el pusztán az állami akarat közigazgatási reformjaival, mi több, azok Fiume, Horvátország, illetve a Horvátországhoz csatolt vármegyék esetében, valamint az Osztrák Polgári törvénykönyv Erdélyben fenntartott hatálya következtében újabb területeken jelentkeznek, azaz újjászületik a magyar magánjog töredezettsége. Grosschmid Béni a magánjog térképének e körben horizontális nézőpontját – és a fentiekben rögzített hatások összességét – tehát az alábbiak szerint foglalja össze: „[...] magát ezen anyatestet is darabokra vagdalták s illetőleg szeldelték. [...] De én mást akarok ezzel mondani. Tudniillik én ezúttal úgy veszem a geográfiai elkülönüléseket ... Nem úgy, a mint azok a papírra vannak rajzolva. Mert hiszen a papír e téren is nagyon türelmes. Arra rá lehet rajzolni akármit. Az nem szisszen fel. [...] Hanem előttem az a geográfia lebeg, amely az emberek eleven élő tudatában, mint a valóság valósága több-kevesebb elevenséggel él akkor is, hogy ha az a papiroson el van törülve. S épen ezért ezen egybehasonlításnál Erdélyt sem számítom Magyarországhoz. Mert az egyszer tény, hogy bárha Erdély jogilag nem létezik, az ő határai tényleg mégis léteznek, és mintegy a levegőben, és úgyszólván minden embernek mintegy rovátkákkal a fejére írva, megvannak. Értve ez alatt különösen az erdélyi embereket és a Királyhágóval határos vármegyék lakosságát. Az valami önkénytelen, ha valaki például Kolozsvárt lakik, amit lassacskán tapasztal, hogy Kolozsvárhoz közelebb van Brassó, mint Nagyvárad. Fordítva pedig: Váradhoz közelebb talán Szeged is, mint Kolozsvár. Vagyis a térkép mást mutat, mint ezek a sajtáságos összeköttetések, vonzóerők, attractiók stb. Amit nem lehet tulajdonképpen meghatározni, de tény az, hogy az úgynevezett erdélyi rész ma is valami önmagában beforgó egész.”⁷⁷

A kútfők sorában következő elemként – figyelemmel a jogforrási hierarchiára is – Grosschmid Béni vizsgálat tárgyává teszi a statútumot, a helyhatósági szabályrendeletet.⁷⁸ A vizsgálat, amely ebben az esetben is rendkívüli alapossággal – valamint valós és hipotetikus példák felmutatásával – mutatja be az évszázadokat átölelő jogfejlődést és annak eredményeként a statútum kapcsolatát a többi kútfővel, szoros kapcsolatát

⁷⁶ Uo., 838–870.

⁷⁷ Uo., 840.

⁷⁸ Uo., 870–908.

a már tárgyalt magánjogi töredezettség tényével, különösen az elsődleges kútfők érvényesülése érdekében máig ható érvényes megállapításokat rögzít. Grosschmid Béni az önkormányzatiságból fakadóan nem vitatja a statútumalkotás jogát, azonban azt a magánjogi viszonyokra értve károsnak ítéli, felfogása szerint az valójában nemcsak a magánjogi jogegységesítés, hanem az egységes államszervezet kialakításának is akadálya. Másképpen fogalmazva, a grosschmid-i álláspont szerint az önkormányzatiságból fakadó helyi életviszonyok helyi szabályozását illetően nem elegendő a jogforrási hierarchia alaki szempontú betartása, hanem a magánjog területén a helyhatóságoknak lényegében tartózkodási kötelezettségük áll fenn, pontosabban csak egy rendkívül szűk körben képzelhető el a helyi sajátosságokra figyelemmel szabályozási autonómia, de az ebben az esetben sem vezethet a helyi szokások, illetve a helyi szokásokból eredő statútumok útján az országos kútfők hatályának lerontására, ellenkező esetben a felszámolni kívánt partikularizmus megismétlődése következne be. Grosschmid Béni szerint tehát *„Államrendszerünk szelleme és egésze nem engedi, hogy a magánjog szabályozását a municipiumok és községek vegyék a kezekbe. Következésképpen nem elég csupán azt néznünk, hogy a szabályrendelet törvénytől stb. ne ellenkezzék. Úgy, hogy például kötelmi vagy hagyományi jogunk nem lévén codificálva, minden megye más elveket léptethetne életbe, s a jogegységet alááshatná. Hanem: a szabályrendeletnek [...] egyáltalán nem feladata és hivatása az országos fejlesztés alá tartozó magánjogot szabályozni. Az a kötelmi vagy hagyományjogi szabályrendelet tehát ab ovo semmis és hatálytalan, vagyis az 1869. évi IV. törvényzcikk 19. paragrafusában említett »törvényességet« nélkülöző volna. A magánjognak vannak aprólékai, amelyeknek a helyileges alakulás a természetszerű tenyészetük. S amiben a helyenkint változó és különböző szokások, mintegy küszönövényzetszerűen, önkénytelenül keletkeznek és alakulnak. Ezeknek a tere az, ami a szabályrendeleti szabályozás számára nyitva áll. Vagyis ekként helyhatósági szabályozás tárgya csak oly ügyek lehetnek, melyek helyi, vidéki, különleges szokások szerint idomulnak.”*⁷⁹

A magánjogi kútfőinek sorában, a fentiekben „üstökösként”, illetve *„Letűnt jogrendnek a múltból átnyúló maradványa”*⁸⁰ körülírással azonosított privilégiumot vizsgálta Grosschmid Béni.⁸¹ A privilégiumok mint középkori, rendi eredetű, különjogokat tartalmazó kiváltságlevelek a modern, jogegyenlőség alapján álló alkotmányos környezetben, illetve magánjogi rendszerben kútfői minőségben nem értelmezhetők, de létük, valóságuk – így többek között a királyi nemesítés, vásártartás – változatlanul az élő jog elemeiként tartotta őket számon. Grosschmid Béni a fenti tényekből fakadó ellentmondást ebben az esetben is látszólagosnak ítéli meg és azt sikerrel oldja fel, megfelelő fogalmi keretekbe helyezve a kiváltságlevelet. Megoldásának az alábbiakban röviden idézett lényege szerint a privilégium mind a rendi korban, mind a modern, alkotmányos monarchiában minden esetben egy magasabb rendű jogszabály, kútfő hatálya alá eső egyedi szerzési tény, következőképpen az egy magasabb rendű jogszabály egyedi, pontosan meghatározott végrehajtási aktusa, és nem új jogot konstituáló kútfője. *„Például, ha veszszük a nemeslevelet, a vásártartást, vagy vámszedést engedélyező kiváltságleveleket és így tovább. [...] Nem egyebek, mint az illető objectiv jogszabály uralma alatt*

79 Uo., 895–896.

80 Uo., 63–64.

81 Uo., 908–912.

*álló szerzési tények. A jogszabály azt mondja: kit a koronás király nemesít, nemes ember lesz, kinek vásártartási engedélyt ad, vásárokat tarthat stb. [...] akit a király az igazságügyminiszter ellenjegyzése mellett törvényes gyermekké nyilvánít, az törvényes gyermek lesz; [...] a mely községnek a kereskedelmi miniszter vásártartást engedélyez, annak szabad vásárt tartania; a mely községnek vagy más jogi személynek vagy emberfiának (fizikai személynek) vámszedési jogot ad, vámot szedhet stb. Mindezek, valamiként az említett régi kiváltságlevelek, szintén nem jogi kútfők, hanem egyszerűen szerzési tények, melyeknek az erőt, jogszerző hatályt az objectív jogszabály adja meg. A kiváltságlevelek ekként tehát nem kútfők. Mégpedig nem: azért, mert belőlük – vagy még pontosabban: velők, illetőleg vélők és általuk nem keletkezik új jogszabály. Sőt ellenkezőleg, ez, vagyis a jogszabály, mint prius már előbb megvan s a privilégiumok csupán afféle jogi tények, melyek a már meglevő szabályok alá esnek s a melyekből az objectív jogszabály szentesítése mellett jogosítványok keletkeznek. Egy szóval [...] a kiváltságlevelek legtöbbször a régi jogrendszerben tulajdonképpen nem volt jogi kútfő, bár a doctrina tévesen odaszámította. E kiváltságok kibocsátásakor a királyi felség nem mint szabályalkotó hatalom, hanem mint a végrehajtó hatalom gyakorlója járt el, épen úgy, mint ma a kereskedelmi miniszter az említett engedélyek adásánál nem mint alkotója valamely szabálynak, hanem csupán mint annak alkalmazója szerepel.*⁸²

A kútfők sorában az utolsó előtti az abszolút kormányznak érvényben hagyott rendelkezései, azaz a neoabszolutista kormányzat oktrojált, ebből fakadóan alkotmányellenes normái. Az alkotmányellenesen hatályba léptetett és részben hatályában fent is tartott egyes magánjogi jogszabályok – különösen a telekkönyvi rendtartás, ösiségi pátenz – alkalmazása tehát jogi értelemben lehetetlen. Grosschmid Béni a fenti alkotmányjogi csapdát ebben az esetben is sikerrel oldja fel, megoldása szerint az idézett alkotmányellenesen hatályba léptetett írott normákat az Országbírói Értekezlet már alkotmányos keretek között ruházta fel kötelező erővel, így azok annak mint kútfőnek a részét képezik, következésképpen alkalmazásuk ugyanúgy szokásjogi úton történik, és ezáltal – az Országbírói Értekezlet közvetítésével – élveznek kútfői minőséget.⁸³

A történeti magyar magánjog térképének utolsó vertikális elemeként Grosschmid Béni a magánjog területén érvényesülő egyházjogi szabályokat nevesíti a kor társadalmi valóságával, a magyar államterület vallási sokszínűségével és egyházi autonómiájával egyezően.⁸⁴ E körben a magyar állam alkotmányos rendszerével összhangban változatlanul érvényesülhettek az egyházi autonómia törvényi keretein belül olyan egyházjogok, amelyeknek magánjogi hatása a mindennapok során érvényesülhetett. Az egyházjogi szabályok objektív jogi minőségüket a közjogi, vallásszabadság tárgyában hozott törvények közvetítése útján nyerték el azzal, hogy egyes, eredendően egyházjogi természetű normák tárgyában hozott állami jogszabályok – többek között az 1894. évi XXXI. törvénycikk a házassági jogról – azokat az alkotmányfejlődés újabb lépcsőfokaiként folyamatosan szorították vissza.

Grosschmid Béni a magyar történeti magánjog kútfői elemzésével annak elképzelt térképe vertikális elemeit tárta fel, az általános, elsődleges kútfőktől mint főbb elemektől egészen a legapróbb részletekig, kijelölve, rögzítve azokat a jeleket, amelyekkel

82 *Uo.*, 909–910.

83 *Uo.*, 912.

84 *Uo.*, 912–913.

ebben az összetett rendszerben a tájékozatlan utas a kellő jártasságot megszerezheti. Az általa felrajzolt főbb elemek horizontális elhelyezkedése és elhelyezése azonban további kérdések feltevését indokolják, amelyeket részben a kútfők elemzésénél is már részletesen elemzés tárgyává tesz. A kor valósága ugyanis nemcsak a magánjog, hanem a közjog területén is érvényes módon vetette fel a magyar jogrendszer területi tagozódásának kérdéseit, amit a magyar állam hivatalos elnevezése, a Magyar Szent Korona Országai is alátámasztott. A közigazgatás unitárius alapokon történt újraszabályozása ugyanis nem szüntette meg az évszázadok során kialakult különbségeket, mi több, a már fentebb idézettek szerint többek között Horvátország autonómiájával, Fiume különleges helyzetével újabb kérdéseket is megnyitott,⁸⁵ amelyeket összefoglalva Grosschmid Béni az országos és a résszerű jog kérdéseivel azonosított.⁸⁶ Grosschmid Béni szerint a magyar magánjog területén megszerezni kívánt kellő jártassághoz nem elegendő a kútfők lényegének ismerete, hanem azokat megfelelő módon és helyen kell értelmezni, mi több, a területi kérdéseket egy különös időbeli síkban is elhelyezni szükséges. A fentebb idézett közjogi változások mind területi, mind időbeli szempontokból a magyar törvényhozás lehetőségeit ugyanis részben behatárolták, így meglehetősen komplex tárgykörre vált a magyar történeti magánjog területi és időbeli rendszere, amely rendszerben valamennyi kútfő is sajátosan érvényesül, illetve érvényesülésre tart igényt. Grosschmid Béni összefoglaló helyzetképe szerint tehát *„Azonban az a tétel, hogy a magyar magánjog csupán az említett területnek a joga, csak addiglan áll, amíg magánjogi rendszerünket a maga egészében szemléljük. És nem áll annak összes részei felől. A magyar magánjognak vannak részein, a melyekkel az a volt Erdélyre és magyar végvidékre is kiterjed. Ezen részeiben tehát a magyar magánjog nem csupán az említett legszűkebb területnek a joga. Hanem joga egyáltalán: eme nagyobb, mint várhatóanul egy és ugyanazon magánjogi területnek. Amely alapon immár különbséget tehetünk a magyar magánjognak kisebbik és nagyobbik területe között, így is mondhatjuk: a magyar magánjog régibb és újabb területe.”*⁸⁷ Az időbeli szempontot előtérbe helyezve – a társországok autonómiáját tiszteletben tartva – az 1867. év a választóvonal, azaz a kiegyezés, amelyet követően főszabály szerint a magyar törvényhozás aktusai lényegében véve egy jogegységesítési program keretei között egy egységes hatályú és területű magánjogi tér megteremtésére⁸⁸ irányulnak.⁸⁹ Ez a folyamat a grosschmid-i korban nemcsak a kodifikáció tárgyalásánál jelzett magánjogi szempontok okán ütközött nehézségekbe, hanem a közjogi helyzet idézett összetettségéből fakadóan is. Ennek megfelelően Grosschmid Béni részletesen értekezik az erdélyi és magyar határőrvidéki részek külön magánjogáról, az Osztrák Polgári törvénykönyv e területeken, illetve Fiumében fenntartott hatályáról, valamint Horvátországról, továbbá arról a horvát–magyar kiegyezésben tett ígéretről, amely szerint Magyarország, a társországok és Fiume közötti viszonyok rendezését, így a magánjogi egységesítést is közös egyetértéssel kell elvégezni.⁹⁰ Ezen ígéret azonban – hasonlóan az 1848. évi

85 SZLADITS: *i. m.*, 21.

86 GROSSCHMID: *i. m.*, 913–934.

87 *Uo.*, 916.

88 SZLADITS: *i. m.*, 21–23.

89 GROSSCHMID: *i. m.*, 916–918.

90 *Uo.*, 918–934.

kodifikációs ígérethez – végül nem került teljesítésre,⁹¹ igaz, annak okai alapvetően közjogi és politikai érdekellentétekre vezethetők vissza. Mindezeket összegezve tehát, a történeti magyar magánjog térképén horizontális szinten – *de iure* a trianoni békeszerződés hatálybalépéséig – megkülönböztethetünk térben külön erdélyi, horvátországi és fiumei magánjogot.

3. Zárógondolatok

Grosschmid Béni közel ezer oldalon át vezető útja a történeti magyar magánjog rendkívüli összetettségét, szépségét, változatosságát és különlegességét mutatja be, emellett bizonyítja annak magas szintű elméleti és gyakorlati művelését. A magánjogban való *lege artis* jártasság grosschmid elvárása gondolatait annak ellenére nem teszik avítottá, hogy az általa megrajzolt kútfők jelentős részével ma már nem találkozhatunk. E kútfők azonban bármennyire is kopottnak hatnak, több esetben nyújthatnak eligazodást a jelenben is, különösen egyes jogintézmények történeti gyökereinek, logikájának feltárása során, míg azon kútfők, amelyek napjaink alkotmányos rendszerében is fellelhetők, a grosschmid tanítás lényege, elvárása, hivatásrendi mércéje tovább él.

A fentebb felvázoltak szerint a magánjogi kodifikációról zajló elméleti és gyakorlati vita – különösen, de nem kizárólagosan az Osztrák Polgári törvénykönyv erőszakos bevezetésének keserű emléke, a történeti jogi iskola hatása, a magyar történelmi magánjog magas szintű művelése, hagyományai és értékei – Grosschmid Béni korában több törvénytervezetet eredményeztek, de azok országgyűlési elfogadása hiányában⁹² a magyar történeti magánjog összetett tere lényegében véve az I. világháború végéig változatlan maradt.⁹³ A magyar államkeretek I. világháborút követő szétesése e magánjogot illetően különös eredménnyel járt, hiszen a magyar államterületen megszűnt a részszerű jog Horvátország, Fiume, illetve az erdélyi területek elvesztésével, ugyanakkor a magyar jog az utódállamokban az utódállami jogegységesítések sikeréig tovább élt. E tény még Grosschmid Béni életében újabb érvt szolgáltatót a magánjogi kodifikáció ellen, amely részben igazolást is nyert a II. világháborúban a Magyarország által elért részleges revíziók során, amikor a magyar jog hatályának újbóli kiterjesztésének így kedvező alapjai voltak.⁹⁴

A II. világháborút követően a szovjet blokkba kényszerített államokban – így Magyarországon is – a népi demokráciák „alkotmányossága” kiépítését⁹⁵ követően a szocialista polgári jog dogmatikai paradoxona érvényesült. E folyamat elemeként került elfogadásra a magánjogot tagadó szovjet típusú diktatúra alatt az 1959. évi IV. törvény, az első magyar Polgári törvénykönyv. E kor tehát magánjogi szempontból is a

91 *Uo.*, 926–927.

92 *VERESS: i. m.*, 96–112.

93 *SZLADITS: i. m.*, 17–23.

94 *VERESS: i. m.*, 113–137, 141–162.

95 CSANÁDI György, CSATÓ István, KÁLMÁN György: *A népi demokráciák alkotmányai*, Jogtudományi Közlöny, 1949/15–16, 337.

gyökeres változások időszaka volt, az új államberendezkedés új emberképet, új ideológiai alapokat helyezett a jogalkotás középpontjába,⁹⁶ és ahogyan elvetésre kerültek a történeti alkotmány alapjain nyugvó magyar közjog intézményei, úgy e folyamattal párhuzamosan megkezdődött a hagyományos magyar magánjog visszaszorítása, majd teljes eltörlése, „a magántulajdon nélküli magánjog” korszakának kiépítése.⁹⁷ A magyar magánjog térképe ekkor egy végletesen leegyszerűsített vonaltérképpé változott, igaz, a magánjog magas színvonalú művelését, annak igényét, örökségének ápolását, tudományos értékeinek fenntartását többen felvállalták.⁹⁸

Magyarországon az 1989–1990-es rendszerváltás, a szovjet tömbbel való szakítás ismét aktuálissá tette egy modern magyar magánjogi kódex megalkotását. A hosszú kodifikációs folyamatot és tudományos előkészítő munkát követően – amelyben a grosschmidi kor törvényjavaslatai is szerepet nyertek és hatást gyakoroltak – a szabadon és demokratikusan választott magyar Országgyűlés teljesíthette százhatvanöt évvel később az 1848-ban tett ígérését. A magyar törvényhozás tehát a történelmi viharok okozta adósságát törlesztve 2013-ban elfogadta a magyar Polgári Törvénykönyvet, a 2013. évi V. törvényt, amely az 1848. évi forradalom napja, a jogegyenlőségi hagyománya előtt tisztelve 2014. március 15-én lépett hatályba.⁹⁹ A hatályba lépett Polgári Törvénykönyv gyakorlata, tudományos művelése, a társadalmi és gazdasági fejlődés nyomán ismételten kirajzolni láttatja egy részletgazdag magyar magánjog térképét, amelyben való „jártasság” Grosschmid Béni nyomán nemcsak szakmai elvárás, hanem hivatásrendbeli kötelezettség is.

Irodalomjegyzék

1. ABLONCZY Balázs: *Ismeretlen Trianon*, Jaffa Kiadó, Budapest, 2020.
2. BEÉR János: Tanulmányozzuk Lenin tanításait az államépítésről, *Társadalmi Szemle* 1955/6.
3. BÖLÖNY József: *Grosschmid Béni mint közjogász*, Magyar Közigazgatás, 1938/48.
4. CIEGER András: *A közös ügyek rendszere = Megosztó kompromisszum – Az 1867. évi kiegyezés 150 év távlatából*, szerk. HERMANN Róbert, LIGETI Dávid, Országház Könyviadó, Budapest, 2018.
5. *Corpus Juris Hungarici – Magyar Törvénytár – 1836–1868. évi törvényezikkek*, Franklin Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1896.
6. CSANÁDI György, CSATÓ István, KÁLMÁN György: *A népi demokráciák alkotmányai*, Jogtudományi Közlöny, 1949/15–16.
7. CSIZMADIA Andor: *Az állampolgári jogegyenlőség, a földesúr-jobbágy viszony felszámolása és a szabadságjogok a forradalom és a szabadságharc alatt = Magyar állam- és jogtörténet*, szerk. CSIZMADIA Andor, Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., Budapest, 1998.

96 BEÉR János: *Tanulmányozzuk Lenin tanításait az államépítésről*, *Társadalmi Szemle*, 1955/6, 67–83.

97 VÉKÁS: *Fejezetek..., i. m.*, 10–11.

98 *Uo.*, 9–11.

99 VÉKÁS Lajos: *Bevezetés = A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal*, szerk. VÉKÁS Lajos, GÁRDOS Péter, Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2013, 15–18.

8. ECKHART Ferenc: *Magyarország története*, Káldor Könyvkiadóvállalat, Budapest, 1935.
9. EÖTVÖS József: *A nemzetiségi kérdés*, Révai Testvérek Irodalom Intézet R.-t., Budapest, 1903.
10. GERŐ András: *Ferenc József és a magyarok*, Habsburg Történeti Intézet, Budapest, 2016.
11. GROSSCHMID Béni: *Magánjogi előadások. Jogszabálytan*, Athenaeum Irod. és Nyomdai R. T., Budapest, 1905.
12. GYURGYÁK János: *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története*, Osiris Kiadó, Budapest, 2007.
13. HERMANN Róbert: *A magyar emigráció tervei Magyarország és szomszédjai jövőjéről, 1849–1867 = Megosztó kompromisszum – Az 1867. évi kiegyezés 150 év távlatából*, szerk. HERMANN Róbert, LIGETI Dávid, Országház Könyvkiadó, Budapest, 2018.
14. HORVÁTH Pál: *Élő hagyományaink a jelenkor tükrében” = Emlékkönyv Széchenyi István születésének a 200 éves évfordulója alkalmából*, szerk. HORVÁTH Pál, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 1991.
15. LACKÓ Mihály: *Széchenyi és Kossuth vitája*, Gondolat Kiadó, Budapest, 1977.
16. MIKÓ Imre: *Nemzetiségi jog és nemzetiségi politika*, Minerva, Kolozsvár, 1944.
17. NAGY Ernő: *Magyarország közjoga (Államjog)*, Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T. Kiadása, Budapest, 1907.
18. PÁL Judit: *A közigazgatás helyzete a kiegyezéskor. A közigazgatás átszervezése a dualizmus első évtizedében. A székek megszüntetése és az új vármegyék megszervezése = Székelyföld története III. kötet*, szerk. BÁRDI Nándor, PÁL Judit, Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Erdélyi Múzeum-Egyesület – Haáz Rezső Múzeum, Budapest–Kolozsvár–Székelyudvarhely, 2016.
19. SCHLETT István: *A politikai gondolkodás története Magyarországon 1.*, Századvég Kiadó, Budapest, 2009.
20. SCHLETT István: *Eötvös József*, Gondolat Kiadó, Budapest, 1987.
21. SÓLYOM László: *Az Alkotmány emberi jogi generálklauzulájához vezető út = Documenta – Alkotmányjog*, SÓLYOM László, HVG–ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2019.
22. SZABÓ Béla: *A’ magyar korona országainak státusjogi és monarchiai állása a’ Pragmatica Sanctio szerint*, Schmid Ferencz és Busch, Pozsony, 1848.
23. SZABÓ Miklós: *Ars iuris. A jogdogmatika alapjai*, Bíbor Kiadó, Miskolc, 2005.
24. SZABÓ Miklós: *Jogi episztemológia avagy: „Hogyan ismerhet meg a jog?” = Jogbölcséleti előadások*, szerk. SZABÓ Miklós, Bíbor Kiadó, Miskolc, 1998.
25. SZABÓ Miklós: *Jogi ontológia avagy: „Mi a jog?” = Jogbölcséleti előadások*, szerk. SZABÓ Miklós, Bíbor Kiadó, Miskolc, 1998.
26. SZENTE Zoltán: *Kormányzás a dualizmus korában*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 2011.
27. SZLADITS Károly: *A magyar magánjog vázlatja*, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1933.
28. TIMON Ákos: *Magyar Alkotmány- és jogtörténet különös tekintettel a nyugati államok jogfejlődésére*, Hornyánszky Viktor cs. és kir. udvari könyvnyomdája, Budapest, 1903.
29. VÉCSEY Tamás: *A magyar magánjog Széchenyi hatása alatt = Emlékkönyv Széchenyi István születésének a 200 éves évfordulója alkalmából*, szerk. HORVÁTH Pál, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 1991.
30. VÉKÁS Lajos: *Bevezetés = A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal*, szerk. VÉKÁS Lajos, GÁRDOS Péter, Complex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2013.

31. VÉKÁS Lajos: *A Ptk. társadalmi modellje = A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal*, szerk. VÉKÁS Lajos, GÁRDOS Péter, CompLex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft., Budapest, 2013.
32. VÉKÁS Lajos: *Fejezetek a magyar magánjogtudomány történetéből*, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2019.
33. VERESS Emőd: *Fejezetek a magyar magánjogi kodifikáció történetéből. Európai kitekintéssel*, Forum Iuris Könyvkiadó, Kolozsvár, 2022.